

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2025.34.232>

УДК 94(560)''1923/1933'' :929 Славінський

Олександр Кравчук

канд. іст. наук, доц.

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

21001, Україна, Вінниця, вул. К.Острозького, 32

E-mail: oleksandr.kravchuk@vspu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>

МАКСИМ СЛАВІНСЬКИЙ ПРО ЗОВНІШНІ ТА ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В 1923–1933 рр.

Стаття присвячена сприйняттю знаним українським громадсько-політичним, державним і культурно-освітнім діячем М.А. Славінським (1868–1945) розвитку Турецької Республіки за перші десять років її розбудови (1923–1933 рр.).

Дослідження базується на критичному аналізі турецьких сюжетів міжнародних оглядів М. Славінського в часописі «Тризуб» за 1928–1933 рр. Дослідницькі принципи історизму, наукової об'єктивності та системності сприяли розкриттю особливостей висвітлення М. Славінським Турецької Республіки, постаті її першого президента М. Кемаля.

Автор статті відзначає, що Турецька республіка стала одним із пріоритетних об'єктів у міжнародних оглядах М. Славінського у другій половині 1920-х — на початку 1930-х рр., увага до якої пояснювалась необхідністю вивчення країн, з якими передбачалось налагодження відносин незалежною Україною.

В оглядах М. Славінського звернено увагу на найважливіші внутрішні і зовнішні аспекти розвитку Туреччини та їх взаємозв'язок. Забезпечення мирного курсу країни в зовнішній політиці М. Славінський вважав передумовою успіху глибоких внутрішніх реформ, з яких виділяв зміни у сфері політики (ліквідацію султанату та проголошення республіки, відмову від халіфату та курс на розбудову світської державності, реформи в системі управління), економіки, культури та народного побуту, забезпечення рівноправності турецьких жінок тощо. М. Славінський позитивно оцінював десятирічний розвиток Турецької Республіки, пов'язував його з прагматичним політичним курсом її президента М. Кемаля, спрямованого на європеїзацію країни.

Ключові слова: Україна, Турецька Республіка, М. Славінський, М. Кемаль, часопис «Тризуб», еміграція.

Oleksandr Kravchuk

PhD in History, Associate Professor
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
32 K. Ostrozky Street, Vinnytsia, 21001, Ukraine
E-mail: oleksandr.kravchuk@vspu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>

MAKSYM SLAVINSKY ABOUT EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS OF THE TURKISH REPUBLIC DEVELOPMENT IN 1923–1933

The article is devoted to the perception of the development of the Turkish Republic during the first ten years of its building (1923–1933) by the well-known Ukrainian public-political, state and cultural-educational figure M.A. Slavinsky (1868–1945).

The research is based on the critical analysis of Turkish subjects of M. Slavinsky's international reviews in the magazine "Tryzub" for 1928–1933. The research principles of historicism, scientific objectivity and systematicity contributed to revealing the peculiarities of M. Slavinsky's coverage of the Turkish Republic, the figure of its first president M. Kemal.

The author of the article notes that the Turkish Republic became one of the priority objects in M. Slavinsky's international reviews in the second half of the 1920s — early 1930s, the attention to which was explained by the need to study the countries with which independent Ukraine was supposed to establish relations.

M. Slavinsky's reviews draw attention to the most important internal and external aspects of Turkey's development and their interrelationships. M. Slavinsky considered ensuring the country's peaceful course in foreign policy a prerequisite for the success of deep internal reforms, from which he singles out changes in the sphere of politics (the liquidation of the sultanate and the proclamation of the republic, the rejection of the caliphate and the course towards the development of secular statehood, reforms in the system of governance), economy, culture and people's life, ensuring the equality of Turkish women, etc. M. Slavinsky positively assesses the ten-year development of the Turkish Republic, linking it with the pragmatic political course of its president M. Kemal, aimed at the Europeanization of the country.

Keywords: *Ukraine, Turkish Republic, M. Slavinsky, M. Kemal, magazine "Tryzub", emigration.*

Взаємини Туреччини та України на початку новітнього часу охоплюють низку важливих аспектів, зокрема, встановлення міждержавних відносин та початок діяльності дипломатів УНР у Стамбулі навесні 1918 р.¹, перебування української еміграції у Туреччині, розвиток тюркологічних досліджень в Україні у 1920-х — на початку 1930-х рр. Також українській еміграції була притаманна увага до Туреччини, прагнення ознайомити її громадськість із Україною та вплинути на активізацію відносин із нею в майбутньому. Так, представник екзильного уряду УНР у Туреччині В. Мурський у 1930 р. опублікував турецькою мовою книгу «Україна та її боротьба за незалежність», чим прагнув представити свою батьківщину турецькій громадськості².

Меншою мірою відомі особливості сприйняття розвитку Туреччини українськими емігрантськими політичними публіцистами міжвоєнного періоду, зокрема, М. Славінським.

Знаний громадсько-політичний і державний діяч, публіцист Максим Антонович Славінський (1868–1945) вершини своєї професійної кар'єри під час Української революції сягнув на посаді голови Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Чехословаччині у 1919–1923 рр.³ Залишившись в еміграції у Чехословацькій республіці та працюючи у створених там українських емігрантських навчальних закладах, він продовжував відстоювати право України на незалежний розвиток⁴. Підтримував Державний Центр УНР у екзилі⁵. Активно займався журналістською діяльністю, у 1932 р. був серед засновників «Союзу Українських Журналістів і Письменників за кордоном»⁶. М. Славінський співпрацював з різними періодичними виданнями «Гуртуймося» (Прага), «Діло» і «Літературно-науковий вісник» (Львів), «Тризуб» (Париж), «Свобода» (Джерсі-Сіті, США).

У часописі «Тризуб» — неофіційному органі Державного Центру УНР у екзилі — М. Славінський систематично публікував міжнародні огляди. Починаючи з 12 вересня 1926 р. вони виходили під назвою «З міжнародного життя» за підписом «Observer»⁷. Автор вбачав їх головне завдання «...подавати надалі звістки з міжнароднього життя», вводити «читальника в сучасне політичне становище в його основних рисах»⁸. Окремі аспекти цих оглядів, що стосувались Чехословаччини, висвітлено в історичній літературі⁹, інші залишаються маловідомою частиною української політичної публіцистики міжвоєнного періоду.

Мета статті — проаналізувати сприйняття розвитку Туреччини у 1923–1933 рр. М. Славінським у міжнародних оглядах часопису «Тризуб».

Турецька Республіка згадувалась у міжнародних оглядах «Тризуба» в номерах від 19 вересня 1926 р., 17 квітня 1927 р., 11 вересня 1927 р., 6 травня 1928 р., 14 жовтня 1928 р., 23 вересня 1928 р., 14 вересня 1930 р., 25 травня 1933 р. Безпосередньо її десятиріччю присвячено огляд у номері від 12 листопада 1933 р. Цитування публікацій здійснюється із збереженням орфографічних особливостей першоджерел.

Значну увагу до Туреччини М. Славінський пояснював перспективами налагодження відносин самостійної України з цією країною, серед передумов чого вказував на їх географічну близькість та «поважну роль у нашій історії» турецької держави¹⁰. Хоча «На сьогодні, політична ситуація, що-правда, така, що Україну й Туреччину одкинуто до різних, ворожих собі таборів. Але зараз всі та кожний знає, що сучасна рівновага на Сході Європи наближається до свого неминучого кінця, і українсько-турецькі взаємовідносини приберуть тоді мабуть таки цілком інший характер ...»¹¹. Проте історичних екскурсів у відносинах українських державних утворень — УНР і УСРР — із турецькою державою М. Славінський не робив, не згадував договір радянської України з Туреччиною від 2 січня 1922 р.

М. Славінський висвітлював сучасність Туреччини наголошуючи, що у країні відбуваються великі зміни у її історії¹², називав їх першим періодом «турецького відродження, великих державних реформ і національного перетворення»¹³.

Витоки суспільно-політичних перетворень сягали Першої світової війни.

Про наслідки Першої світової війни для турецького народу М. Славінський писав як про державну трагедію, суть якої полягала в розпаді Османської імперії на низку нових арабських держав та підмандатних територій великих європейських держав, коли «туркам залишено було лише властиву Туреччину — Анатолію та невеликий одрізок території на Балканах з Царьгородом, Босфором та Дарданелами». Спроба використати Севрський мирний договір 1920 р., щоб створена «велика Греція ... панувала б не лише в себе дома та на Іонійських островах, але й на приморському побережжі Турецької Анатолії», викликала опір у Туреччині, який призвів до нової війни з греками, в якій «турки перемогли і зберегли за собою інтегральну Анатолію...»¹⁴.

М. Славінський вказував на взаємозв'язок у процесах перетворення країни внутрішніх і зовнішніх і чинників, зауважуючи на значенні останніх. На його думку, здійснення реформ, які стали «законом і звичаєм життя», вимагало зовнішніх обставин, незалежних від держави. Насамперед, М. Славінський мав на увазі необхідність існування в умовах миру, адже майже безперервні війни у 1910–1922 рр. спричинили зубожіння, «що кожний більший конфлікт загубить її безповоротно»¹⁵. Заслуга пре-

зидента Мустафи Кемалю у цій сфері полягала в тому, що саме він «усталив державні кордони, встановив точну лінію міжнародної політики, відтворив значіння Туреччини, як певного фактора тої політики на Чорному і Середземному морях, на Балканах та в передній Азії, а особливо у магометанському світі»¹⁶.

За переконанням М. Славінського, М. Кемаль реально оцінюючи місце Туреччини в системі міжнародних відносин, базуючись «на самодовір'ю, гідності, силі та престижі турецької нації»¹⁷, визначав зовнішню турецьку політику, спрямовану на розвиток «добрих відносин з усіма сусідами, ближчими і далшими, хто б вони не були: Греція, ССРСР, Англія, Персія чи Італія»¹⁸.

М. Славінський суперечливо визначав курс Туреччини в міжнародних відносинах двома головними принципами: «1. звільнення Туреччини од впливів великих держав..., і 2. наближення до держав у війні переможених чи її наслідками незадоволених»¹⁹. Також у 1933 р. М. Славінський помістив Туреччину, поряд із Німеччиною, Італією та ССРСР, до одного з непримиренних таборів у Європі, «що поставив собі метою ревізію мирових договорів і зв'язане з тим перемальовання мапи Середньої Європи, Балканів та колоній...»²⁰. Проте, ця теза не підтверджується зовнішньополітичними діями Туреччини, зокрема, її вступом до Ліги Націй у 1932 р. і приєднанням до Балканської Антанти у 1934 р., метою якої було збереження існуючих державних кордонів у Південно-Східній Європі.

Стосовно відносин із радянською державою, М. Славінський фактично писав про прагматичне бажання М. Кемалю убезпечитись від її ідеологічного впливу при збереженні міждержавних відносин: «Од свого ж північного сусіди Туреччина себе забезпечила тим, що вішаючи нещадно своїх домашніх комуністів, одночасно поставила собі на службу цілий ССРСР тим, що склала з ним [у 1925 році] договір дружби і приятельства, зміст якого й досі не достатнє вияснений»²¹. М. Славінський зауважив приклад небажання Туреччини підтримувати всі зовнішньополітичні ініціативи СРСР. Згадавши про радянсько-перський гарантійний пакт (1921 р.), він писав у 1927 р., що «Москва дбала про те, щоб до цього пакту притягти, коли вже не можна цілу Азію, то хоч би Туреччину, але ангорський [м. Ангора — тепер Анкара. — Авт.] уряд одмовився од того. Переговори йдуть повільно, і не видно ще того часу, коли пакта цього буде складено»²². Загалом, М. Кемаль був прибічником вестернізації, і його бачення турецької держави докорінно різнилося від соціалістичних прагнень радянських політиків, їх ідеологічний вплив він не сприймав, хоч і підтримував розвиток міждержавних взаємин²³.

М. Славінський вказував на прагматизм міжнародного курсу Турецької Республіки, «поки їй потрібно було загоювати зовнішні рани свої та переводити гострі реформи з середини...»²⁴.

Сенс суспільно-політичного розвитку країни у 1920–1930-х рр. полягав у розбудові Туреччини за зразком модерної європейської держави із подоланням традиції теократичної Османської імперії.

Внутрішні чинники розвитку Туреччини М. Славінським висвітлено в оглядах про особливості політичного режиму тогочасної Туреччини, внутрішньополітичні заходи, реформи М. Кемалю.

Відзначено консолідацію турецької держави з національного погляду шляхом обміну населення між Туреччиною і Грецією, без наведення кількісних показників²⁵. Зауважимо, що обмін відбувся до кінця 1924 р. і торкнувся приблизно 200 тис. греків та 300 тис. турків. Крім того, більше 1 млн. греків стали біженцями з Анатолії внаслідок контрнаступу збройних підрозділів кемалістів²⁶.

М. Славінський наголошував, що «... Туреччина вибрала зразки для чину свого політичного і національного відродження — держави європейські, а не азійські, і тільки на Заході може вона знайти собі зразки і для економічної стабілізації»²⁷. Водночас оцінював політичні зміни неоднозначно, відзначав формальний характер тогочасного демократичного устрою Туреччини.

Він констатував, що після світової війни «стала демократичною республікою, але республікою зовсім особливою, до європейських неподібною. Не зовнішню своєю формою, а внутрішнім змістом. Як то й подобає республіці Туреччина має демократичні установи, парламент, кабінет міністрів, президента. Але президент, міністри, державний апарат і цілий парламент належить виключно до однієї партії урядового характеру, закладеної сучасним головою турецької держави Кемалем-пашею в 1923 р. на початках командної політичної чинності його. Ця єдина — національна — партія обхопила своїми впливами цілу Туреччину і робила в ній усе, що хотіла. ... Під прозорим серпанком республіканських інституцій, в країні встановлено було фактичну диктатуру однієї особи, — президента Кемалю-пашю»²⁸.

Одну з головних складових європейської та північноамериканської моделі демократії складають вибори. Повідомляючи про вибори 1927 р., М. Славінський цитує передвиборчий маніфест М. Кемалю. Турецький лідер «рекомендує вибирати своїх прихильників, — представників так званої народньої партії, в руках якої останні роки була, єсть і зараз вся влада турецької республіки»²⁹. Задекларована цілковита відданість «основним працям по забезпеченню майбутности турецького народу». Також наголошувалося прагнення правлячої еліти: «... — Народня партія вважає, що самими головнішими умовами існування батьківщини єсть забезпечення на завше її незалежности, не звязуючи її з каліфатом, а також з якою будь співучастю чи інтервенцією...»³⁰. М. Славінський не

повідомляв про результати виборів до парламенту у 1927 р., як і у 1923 та 1931 рр.

До невід'ємної складової демократичного суспільства належить опозиція. У загальних рисах М. Славінський повідомляв про утворення нової турецької партії опозиційного напрямку під назвою «Партія вільної республіки» [йдеться про створення Вільної республіканської партії 12 серпня 1930 р. — *Авт.*], головою якої був Феті Бей (Ок'яр). Згідно зі М. Славінським, «... Головні пункти її програми такі: загальне виборне право, воля зборів, спілок та друку, анулювання державних та інших монополій, вільний торг, зниження податків...»³¹. Більше уваги автор приділив альтернативній програмі зовнішньої політики опозиції, а саме поліпшення умов для доступу закордонного капіталу, регулювання державного боргу та вступ Туреччини до Ліги Націй. Наголошувалося, що програма означає зміну турецької орієнтації у напрямку наближення до Франції і Великої Британії та припинення дружніх відносин із Італією і СРСР. Відзначено занепокоєння щодо майбутнього «совітсько-турецьких приятельських взаємовідносин» у московському виданні «Известия»: «Особливо боїться московська газета того пункта програми, де говориться про вступ до Ліги Націй. Турецький уряд не опротестував європейської opinio, але поки що зробив усе, щоб погасити запідозріння совітів. Посол Туреччини для того одвідав у Москві тов. Карахана і запевнив його, що міжнародна політика його батьківщини не може бути зміненою, бо покоїться на конкретних договорах, що приятельські відносини до Москви не будуть порушені...»³².

Стисло торкаючись сфери економіки, М. Славінський констатував проблеми в реалізації політики країни в цій галузі в умовах міжнародної конкуренції, причину чого вбачав у відсутності в країні великих капіталів: «Велика територія, більша за Францію та Італію, лежить облогом [не засіяні. — *Авт.*], в той час як тамошні ґрунти надаються до найкращого хліборобства, до скотарства і багаті на мінерали...». Серед причин цього він виділяв те, «що Туреччина майже не має зараз середніх мійських верств»³³, а до правління М. Кемалю «економічна й фінансова сила країни ... була майже цілковито в руках грецьких та європейських капіталістів, які зараз з Туреччини примушені були виємігрувати»³⁴. Крім того, восени 1930 р. М. Славінський зауважував, що з консолідацією внутрішнього життя, коли подальший розвиток потребує великих фінансових засобів, «відокремленість од Європи та її капіталів почали болюче відчуватися в країні»³⁵.

У публікаціях висвітлено процеси здійснення європеїзації мусульманської Туреччини. Адже ця провідна східна країна надає приклад внутрішнього реформування та переймання засад європейської цивілізації³⁶.

Належну увагу приділено ліквідації султанату в Туреччині 1 листопада 1922 р. та халіфату 3 березня 1924 р., не згадуючи, однак, ухвалення першої турецької республіканської конституції від 23 квітня 1924 р. «Кемаль-паша не задовольнився тим, що покінчив, — мабуть таки назавжди, — з рештками застарілого турецького монархізму, скинувши й вигнавши закордон султана з його прихильниками та встановивши республіканську державну форму. Він не спинився перед небезпечною боротьбою з всемогутнім колись в Туреччині мусульманським духовенством, в руках якого знаходилися колосальні маєтки, різноманітні духовні й матеріальні права і привілеї, — нарешті, фактичний провід в народі через церкву, школу, через освячені часом звичаї, зобов'язання. По-перше, він одмовився від так званого каліфату, що його носієм був голова Турецької держави та який одвертав громадську опінію [думку. — *Авт.*] від власне турецьких національних справ, перекидаючи її увагу до надто забарвленого релігією пан-ісламського руху, де в чому, що правда, корисного, але далеко більше шкідливого на сьогодні для чисто турецьких інтересів. По-друге, Мустафа-Кемаль розірвав столітній зв'язок між церквою й державою в Туреччині і поставив духовенство до другорядної позиції, бо одібрав у нього провід у школі й народі та проголосив волю релігійного переконання. Більше за те, — він скорив собі мусульманську церкву і поставив її на службу державі й нації, бо зробив її чисто турецькою, місцевою, проробивши певні реформи в обрядовому культі, в мові богослужбених книг і церковних одправ, реорганізувавши саме духовенство та його виховання»³⁷.

М. Славінський писав про глибокий вплив реформ М. Кемаля на іслам у Туреччині, який став вільнішим від догм, «од обов'язкового вчення, од забобонів, але тісніше зв'язана з принципами, з духом, а не з буквою закону. Цей новий іслам має сталу тенденцію уникати конфліктів між магометанською релігією та практикою життя, пристосовуючися до модерних ідей». У цьому автор вбачає тенденцію «утворити з ісламу ліберальну, індивідуальну та глибоко духовну релігію», що супроводжується змаганням «відродити ісламізм, вирвати його з рук неграмотних та неосвічених людей, надати йому нове життя, вернути його йому «духовну силу, втрачену ним під вагою забобонних нісенитниць». «Крім того, новий турецький іслам ставить своїм завданням пристосувати мусульманський культ до сучасних вимог, упростити старовинні магометанські обряди, полегшуючи тим для вірних можливість їх виконувати...». Вважаємо перебільшеною думку М. Славінського, що «новий іслам перетворюється безперечно під впливом європейської психології та європейських методів». «Ангора, перед очима всіх інших мусульманських народів, взяла на себе найтяжчу ініціативу релігійної реформи і нової

релігійної творчості. Досі іслам був опанований думкою арабською, бо був він її витвором. Чи опанує ним остаточно новий дух — турецький? Арабу — мрійному ідеалісту, казуїсту, анархічному інтернаціоналісту, — протиставлений турок, — позитивний реаліст, патріот і дисциплінований воїн. Два іслама, старий і новий, різко встали один проти одного, прикликавши до себе увагу цілого мусульманського світу...». Також помилковим припущенням М. Славінського було те, що він, згадуючи інтерес до цього досвіду Ірану та Афганістану, писав, «що мусульманський світ одвернеться од старого ісламу та піде за новим, присяднувшись тим остаточно до європейської цивілізації»³⁸.

Із звільненням суспільства від релігійного впливу пов'язана реформа абетки 1928 р. М. Славінський писав про відхід від старовинного арабського письма і заміну його європейською латинською абеткою на основі фонетичного правопису. Розглядаючи роль М. Кемалю у здійсненні реформи, М. Славінський писав: «Сам диктатор виїхав в кружну подорож по Туреччині, агітуючи за прийняття населенням нового алфавиту та даючи по різних місцях різним людям перші його уроки...». Також повідомляв про плани очищення та упорядкування турецької мови шляхом підготовки академічного словника на 60 тис. слів з новими технічними та науковими термінами, неологізмами тощо. При цьому відзначав незадоволеність турецької громадської думки «цією кількістю, вказуючи на те, що європейські словники мають їх далеко більше», і їх вимогу до академіків приділяти більшу увагу рідній мові, «справедливо вважаючи, що розвиток мови — головний підклад загального розвитку цілої нації»³⁹. Такі дії М. Славінський показував як частину європеїзації, яку М. Кемаль здійснював «не спиняючися навіть перед тим, щоб знищити старовинну турецьку азбуку, заступивши її латинкою, або заборонити традиційний турецький одяг...»⁴⁰.

Діяльність М. Кемалю червоною ниткою пронизує публіцистику М. Славінського. Автор виділяв його визначальну роль та заслуги у процесах національно-визвольної боротьби, оцінював як великого патріота й талановитого політика. «Турецький народ ... добре вибрав свого героя. Колишній сільський хлопчик, сирота і пастушок, Мустафа-Кемаль волею ласкавої до нього долі став людиною європейської культури. Був він не тільки видатним генералом і добрим військовим вождем, але й державним мужем високої марки», — писав М. Славінський⁴¹.

Автор не беззастережний у своїй оцінці особистості та діяльності М. Кемалю, який увійшов в історію країни як Ататюрк — «батько турків». Окрім характеристик «національний герой», «національний вождь»⁴², він вживав визначення «отоманський диктатор, президент республіки»⁴³, «некоронований, абсолютний і необмежений монарх»⁴⁴.

М. Славінський розглядав, не засуджуючи їх, методи проведення реформ: «Він робив їх з гори і неоглядно, не спиняючись ні перед якими перешкодами, ні перед якими жертвами, посилаючи іноді на шибеницю навіть людей, що з ним колись співпрацюва[ли]...»⁴⁵.

Проте це не заважало автору вбачати в загальнодержавному авторитеті лідера Туреччини успішне здійснення заходів з перетворення суспільства: «Необмежена популярність Кемалья-паші дозволяє йому йти дуже далеко в площині внутрішніх реформ. Народ приймає їх слухняно, старанно виконуючи накази свого вождя. У батьківщині своїй диктатор не знає ні перепон, ні противників»⁴⁶. Остання теза є певним перебільшенням. У кемалістській Туреччині відбувались протиурядові виступи, наприклад, повстання курдів, замах на президента.

В огляді, присвяченому десятиріччю Турецької Республіки, підведено перші підсумки внутрішньої політики цієї держави під керівництвом М. Кемалья. З певним перебільшенням М. Славінський зауважив: «...Туреччина з країни анахроністичної, з засталою, застарілою цивілізацією, з найгіршою, як здається, в світі адміністрацією, з мало культурним, неграмотним і неактивним населенням, перетворилася, бо європеїзувалася»⁴⁷.

М. Славінський перераховував широкий спектр глибоких перетворень «в цілій державній структурі Туреччини», хоча й без згадки, зокрема, про запровадження григоріанського календаря 1 січня 1926 р. При цьому, реформи М. Славінський слушно персоніфікує з постаттю М. Кемалья, який розбудував нову, віддану йому, армію на сучасних європейських засадах, перебудував за європейським зразком структуру «центрального міністерського урядування», реорганізував фіскальну систему, впорядкував державні фінанси і «завів бюджетову рівновагу», підтримав розвиток землеробства, ремесел, великої індустрії та національного банківництва, розбудував нові залізничні та шосейні, ґрунтові шляхи, запровадив сучасне судівництво та нові карний і цивільний кодекси та, зрештою, ввів обов'язкове для дітей, і частково для дорослих, навчання, заснувавши для цього розгалужену мережу сучасних шкіл різного типу. За переконанням М. Славінського, «Не спинився турецький реформатор і перед глибокими змінами усталеного століттями народнього побуту, внутрішніх та зовнішніх виявів його. З останніх досить вказати тут хоч би на те, що Кемаль-паша вивів з ужитку характерну для турків феску, куртку й широкі шаровари і замінив їх звичайним європейським костюмом; що він натхнув туркам любов до спорту та фізичного виховання; що з мертвого затишку відокремлених домів вивів своїх земляків до публічних вистав, до громадських зборів, до спільного міркування, до спільних розваг. З внутрішніх виявів так само досить буде вказати той один факт, що Кемаль

розбив і знищив традиційне гаремне існування турецької жінки, бо зняв з неї столітній серпанок, заборонив многошлюбність і урочистим законом признав за жінкою рівні права з її чоловіком...»⁴⁸.

У загальних висновках М. Славінський зазначав, що після Першої світової війни Туреччина, здавалося, «загинула на віки, перетворюючись в колонію, в напівколоніальну державу» чи в мандатну територію. «Кемаль паша своїми перемогами і своїми реформами вивів її на праву путь. Перед його очима стояла не якась суцільна доктрина чи ідеологічна мрія, — була лише батьківщина, яку треба було рятувати. І він рятував її тими методами, які були в нього під руками. За десять літ Туреччина внутрішню видужала, на зовень посилилася і окріпла. Кемаль-паша і Туреччина мають право пишатися наслідками десятилітньої своєї праці. На сьогодні це поважний чинник на Балканах та в східній частині Середземного моря. Завтра вона може стати таким самим чинником на Чорнім морі та з частини й на Сході Європи. І це ставить перед нею вже сьогодні завдання поважно задуматися й намітити лінію своїх відносин до тієї великої потуги, яка в муках і крові народжується на північному побережжі того-ж Чорного моря, — самостійної держави народу українського»⁴⁹.

Загалом, в оглядах М. Славінського звернено увагу на найважливіші внутрішні та зовнішні аспекти розвитку Турецької Республіки у 1923–1933 рр., показано їх взаємозв'язок. Забезпечення мирного курсу у зовнішній політиці М. Славінський вважав передумовою успіху внутрішніх реформ, з яких виділяє ліквідацію султанату та проголошення республіки, відмову від халіфату та курс на розбудову світської державності, реформи в системі управління, економіки, культури та народного побуту, забезпечення рівноправності турецьких жінок тощо. М. Славінський позитивно оцінює десятирічний розвиток республіканської Туреччини, пов'язуючи його з прагматичним політичним курсом її президента М. Кемалю, спрямованим на європеїзацію країни. М. Кемалю розглядає як диктатора і реформатора, зауважуючи однопартійний характер політичної системи в країні. Незважаючи на певні перебільшення в оцінках результатів реформ у Туреччині, М. Славінський показав головні тенденції розвитку у взаємовпливі внутрішніх та зовнішніх чинників. Турецькі сюжети в міжнародних оглядах М. Славінського засвідчують увагу української емігрантської спільноти до необхідності вивчення країн, з якими передбачали налагодження відносин незалежною Україною.

¹ Черніков І.Ф. Мустафа Кемаль Ататюрк і турецько-українські взаємини (1918–1922). *Східний світ*. 2010. № 2. С. 162.

² Суходолова А. Презентація України турецькому читачеві у праці Володимира Мурського «Україна та її боротьба за незалежність» (1930 р.). *Українсько-турецькі відносини крізь століття: історія, дипломатія, економіка, культура. Зб. матеріалів Міжнародної наукової конференції (Кам'янець-Подільський, 16–17 травня 2025 року)*. Миколаїв–Одеса–Кам'янець-Подільський, 2025. С. 60.

³ Осташко Т.С. Славинський М. *Енциклопедія історії України*. К., 2012. Т. 9. С. 622.

⁴ Стрілець В. Питання суспільно-політичного розвитку України в поглядах Максима Славинського. *Історична пам'ять*. 2019. № 2. С. 82.

⁵ Очеретяний В.В. Суспільно-політична та культурно-освітня діяльність Максима Славинського в еміграції (1920–30-і рр.). *Гуржіївські історичні читання: Зб. наук. пр. Черкаси*, 2015. Вип. 8–9. С. 92.

⁶ В Чехії. *Тризуб*. 1932. Ч. 5. 31 січня. С. 13.

⁷ Зубенко А. М.А. Славинський. *Тризуб*. 1960. Ч. 5. Вересень–жовтень. С. 7.

⁸ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1926. Ч. 44. 12 вересня. С. 21.

⁹ Кравчук О. Чехословацька республіка та її перший президент в оцінках М. Славинського. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2023. Вип. 32. С. 155–177.

¹⁰ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 17. 6 травня. С. 16.

¹¹ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 22.

¹² *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 17. 6 травня. С. 16.

¹³ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 22.

¹⁴ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 22.

¹⁵ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 17. 6 травня. С. 16.

¹⁶ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.

¹⁷ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1927. Ч. 37. 11 вересня. С. 15.

¹⁸ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 17. 6 травня. С. 16.

¹⁹ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.

²⁰ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 21–22. 25 травня. С. 21.

²¹ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.

²² *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1927. Ч. 16. 17 квітня. С. 24.

²³ Кравчук О.М. Перші роки Турецької Республіки у висвітленні центральних газет радянської України 1920-х — початку 1930-х рр. *Сходознавство*. 2024. № 93. С. 17, 22.

²⁴ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.

²⁵ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 17. 6 травня. С. 17.

²⁶ Кравчук О.М. Османська імперія в рецепції Т.Г. Масарика в період Першої світової війни. *Сходознавство*. 2022. № 90. С. 112.

²⁷ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 17. 6 травня. С. 17.

²⁸ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.

²⁹ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1927. Ч. 37. 11 вересня. С. 15.

³⁰ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1927. Ч. 37. 11 вересня. С. 15.

³¹ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 21–22.

³² *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 21–22.

³³ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 17. 6 травня. С. 16.

³⁴ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 21.

³⁵ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.

³⁶ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 40. 14 жовтня. С. 22.

³⁷ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 23–24.

³⁸ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 40. 14 жовтня. С. 22–23.

³⁹ *Observer*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1928. Ч. 37. 23 вересня. С. 21–22.

- ⁴⁰ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.
- ⁴¹ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 22.
- ⁴² Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.
- ⁴³ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1927. Ч. 37. 11 вересня. С. 15.
- ⁴⁴ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 22.
- ⁴⁵ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 23.
- ⁴⁶ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 34. 14 вересня. С. 20.
- ⁴⁷ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 22.
- ⁴⁸ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 23–24.
- ⁴⁹ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1933. Ч. 41. 12 листопада. С. 23–24.

REFERENCES

- Chernikov, I. F. (2010). Mustafa Kemal' Atatyurk i turec'ko-ukrayins'ki vzayemyny (1918–1922). *Skhidnyj svit*, 2, 161–165 [in Ukrainian].
- Kravchuk, O. (2023). Chekhoslovac'ka respublika ta yiyi pershyj prezident v ocinkax M. Slavinskogo. *Mizhnarodni zv'azki Ukraïni: naukovì poşuki ì znahidki - the International relations of Ukraine: scientific searches and findings*, 32, 155–177 [in Ukrainian].
- Kravchuk, O. M. (2022). Osmans'ka imperiya v recepciyi T. G. Masaryka v period Pershoyi svitovoyi vijny. *Skhodoznavstvo*, 90, 93–120. <https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2022.90.093> [in Ukrainian]
- Kravchuk, O. M. (2024). Pershi roky Turec'koyi Respubliky u vysvitleni central'ny'kh gazet radyans'koyi Ukrayiny 1920-kh — pochatku 1930-kh rr. *Skhodoznavstvo*, 93, 3–26. <https://doi.org/10.15407/skhodoznavstvo2024.93.003> [in Ukrainian].
- Observator (1926). Z mizhnarodn'ogo zhyttya. *Tryzub*. Ch. 44. 12 veresnya. (p. 15–21) [in Ukrainian].
- Observator (1927). Z mizhnarodn'ogo zhyttya. *Tryzub*. Ch. 16. 17 kvitnya. (p. 23–26) [in Ukrainian]
- Observator (1927). Z mizhnarodn'ogo zhyttya. *Tryzub*. Ch. 37. 11 veresnya. (p. 19–21) [in Ukrainian].
- Observator (1928). Z mizhnarodn'ogo zhy'ttya. *Tryzub*. Ch. 17. 6 travnya. (p. 16–18) [in Ukrainian].
- Observator (1928). Z mizhnarodn'ogo zhy'ttya. *Tryzub*. Ch. 37. 23 veresnya. (p. 20–22) [in Ukrainian].
- Observator (1928). Z mizhnarodn'ogo zhy'ttya. *Tryzub*. Ch. 40. 14 zhovtnya. (p. 22–24) [in Ukrainian].
- Observator (1930). Z mizhnarodn'ogo zhy'ttya. *Tryzub*. Ch. 34. 14 veresnya. (p. 19–21) [in Ukrainian].
- Observator (1933). Z mizhnarodn'ogo zhy'ttya. *Tryzub*. Ch. 21–22. 25 travnya. (p. 21–23) [in Ukrainian].
- Observator (1933). Z mizhnarodn'ogo zhy'ttya. *Tryzub*. Ch. 41. 12 lystopada. (p. 22–24) [in Ukrainian].
- Ocheretyanyj, V. V. (2015). Suspil'no-politychna ta kul'turno-osvitnya diyal'nist' Maksyma Slavyn'skogo v emigraciyi (1920–30-i rr.). *Gurzhiyivs'ki istorichni chytannya: Zb. nauk. pr.*, 8–9, 91–94 [in Ukrainian].
- Ostashko, T. S. (2012). Slavyn'skyj M. *Encyklopediya istoriyi Ukrayiny*. (Vol. 9). Kyiv [in Ukrainian].
- Strilec', V. (2019). Pytannya suspil'no-politychnogo rozvytku Ukrayiny v poglyadakh Maksyma Slavyn'skogo. *Istorychna pam'yat'*, 2, 80–85 [in Ukrainian].

17. Sukhodolova, A. (2025.). Presentaciya Ukrayiny` tureckomu chytachevi u praci Volodymyra Murs`kogo Ukrayina ta yiyi borot`ba za nezalezhnist` (1930 r.). *Ukrayins`kotretec`ki vidnosyny kriz` stolittya: istoriya, dyplomatiya, ekonomika, kul`tura. Zb. materialiv Mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyi (Kam`yanec`-Podil`s`kyj, 16–17 travnya 2025 roku)*. Mykolayiv–Odesa–Kam`yanec`-Podil`s`kyj [in Ukrainian].

18. V Chekhiyi (1932). *Tryzub*. Ch. 5. 31 sichnya. (p. 13). [in Ukrainian].

19. Zubenko, A. (1960). M. A. Slavins`kyj. *Tryzub*. Ch. 5. Veresen`–zhovten`, (p. 6-8) [in Ukrainian].

Received: 18.06.2025. Approved: 30.09.2025. Published: 1.12.2025.